

**JAN ANDRLE** (Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze)  
**Úcta k potridentským světcům v pražských městech (recepce kultu světců z r. 1622 v barokní Praze)**

Příspěvek se zaměří na otázku recepce kultu tzv. „nových“ (či potridentských) světců v pobělohorské Praze (do nástupu vrcholného osvícenství), a to na příkladu pětice nových světců kanonizovaných v r. 1622. Pojem „potridentští světcí“ chápe autor v užším smyslu a označuje jím světce, kteří byli kanonizováni v období následujícím po Tridentském koncilu, tj. od zřízení Kongregace pro bohoslužbu (*Congregatio pro Sacri Ritibus et Caeremoniis*) v r. 1588 (poslední kanonizace před tímto datem se udála v r. 1523) do přelomu 20. a 30. let 17. stol. (kdy dochází k téměř třicetileté odmlce ve svatořečeních). Mezi kanonizacemi tohoto období má výjimečné postavení – jak co do počtu svatořečených, tak do jejich proslulosti – ta z 12. března 1622, kdy byli společně prohlášeni za svaté *Ignác z Loyoly*, *František Xaverský*, *Terezie z Ávily* (tj. Terezie od Ježíše), *Filip Neri* a *Isidor z Madridu*. Kult těchto světců byl důležitou součástí obnovené reformní potridentské katolické spirituality. Cílem příspěvku je podat obraz toho, nakolik byly zmíněné kultury úspěšné, do jaké míry v pražském prostředí zakořenily a staly se součástí života města. Příspěvek se bude nejprve věnovat formám propagace těchto světců ze strany aktérů rekatolizace (písemná produkce, divadlo, výtvarné projevy ap.), dále bude sledovat proces zřizování patrocinií kostelů, kaplí a především oltářů (příp. zřizování soch ap.) a jeho sociální kontext (tedy kdy, za jakých okolností a z čí iniciativy byla patrocinia zřizována), a zohlední též doklady o veřejných festivitech vážících se k daným světcům (tj. konání pobožností, procesí, adorace ostatků či milostných obrazů), příp. též zprávy o zázracích ap.

**JAN-ANDREA BERNHARD** (Institut für Schweizerische Reformationgeschichte, Universität Zürich)

**Die Reformierten – Opfer der „Konfessionalisierung“ Klausenburgs?**

Im Februar 1568 mussten die ungarischen Reformierten Klausenburg (Cluj, RO) verlassen, nachdem die Antitrinitarier mit Unterstützung des Fürsten János Zsigmond Szapolyai (1540–1571) die „Herrschaft“ in Klausenburg übernommen haben.

Im Referat sollen Hintergründe dieser Emigration untersucht, die Folgen der konfessionellen Positionierung der Stadt dargestellt und die Bedeutung der „Zusammenarbeit“ zwischen Fürst und antitrinitarischer Kirche aufgezeigt werden.

Ganz besonders soll auch das Augenmerk auf das Konzept der „Konfessionalisierung“ gerichtet werden, das zu anwenden in der Ländern der Stephanskronen nicht ganz unproblematisch scheint.

**SIXTUS BOLOM-KOTARI** (Historický ústav Akademie věd ČR, Praha)

**Každodenní život městských protestantských komunit pozdního 18. století. Brno a Nové Město na Moravě**

Toleranční patent císaře Josefa II. (1781) dle protestantských církevních historiků „vyvolal z hrobu zbytky českého protestantismu. Bylo to něco tragického, když právě města, kde reformace kvetla, zůstala mrtva.“ (František Bednář: *Památník českobratrské církve evangelické*, Praha 1924, s. 18.) Oproti venkovským oblastem, ať už v Polabí, Českomoravské vysočině či na Valašsku, zaznamenala náboženská tolerance v městském prostředí jen mizivý odhlas. Na druhé straně se však dokázaly nepočtené komunity

v některých městech pozoruhodně prosazovat. Příspěvek se zaměří na skupinou evangelických měšťanů. V jednotlivých tematických okruzích bude zkoumat, zda se jednalo o osoby usedlé či příchozí, jaké okolnosti ovlivňovaly jejich výběr mezi dvěma tolerovanými protestantskými konfesemi (luteránskou a kalvínskou), jaký dopad mělo veřejné oddělení od samospasitelné římskokatolické víry na jejich společenské postavení a zda se i s touto volbou okázali začlenit do městských elit a pozdně osvícenských salonů. Relevantní je otázka dobového využití možnosti vytvářet vlastní paralelní struktury v rámci protestantské společnosti; tímto způsobem mohli evangeličtí měšťané reagovat na přetrvávající společenskou diskriminaci. Situace bude nahlížena formou sondy ve dvojici měst rozdílné velikosti, postavení a významu – Brna a Nového Města na Moravě.

**JAN BOUČEK** (Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze)  
**Zásahy Pavla Michny z Vacínova do konfesijních poměrů pobělohorské Prahy**

Příspěvek se zabývá rolí, kterou Pavel Michna z Vacínova jakožto jeden z předních představitelů katolické, prohabsbursky orientované šlechty, sehrál v počátcích rekatolizačních snah po porážce stavovského povstání v pražských městech. Jako blízký spolupracovník Karla z Lichtenštejna aktivně zasahoval do prvních kroků, jež měly vést k pacifikaci protestantského obyvatelstva a kléru v pražských městech i celých Čechách. Přestože se Michna už před vypuknutím povstání radil k neochvějným zastáncům definitivního potlačení nekatolických konfesí a podílel se na prvních poradách o budoucí podobě konfesijních poměrů v českých zemích, v letech následujících bezprostředně po bitvě na Bílé hoře se spolu s Lichtenštejnem přiklonil k názoru, který ve věcech zamýšlených náboženských změn upřednostňoval spíše politicky bezpečnější, opatrný postup v obavě před všeobecným výbuchem odporu ze strany nekatolíků. Spolu s Lichtenštejnem se tak stal hlavním exponentem „pragmatického“ přístupu ke konfesijním otázkám, což jej několikrát vedlo do přímé konfrontace s pražským arcibiskupem a papežským nunciem, kteří v těchto věcech prosazovali radikálnější a přímočařejší řešení. Jako člen Lichtenštejnovy místodržitelské kanceláře a v součinnosti s Janem Platejsem z Platenštejna organizoval konverzi několika pražských nekatolických farářů a podílel se na právním zdůvodnění vypovězení luteránských kněží z Prahy. Michna se zároveň po dohodě s Lichtenštejnem a přes odpor špiček katolického kléru pokoušel v pražských městech resuscitovat původní starý utrakvismus jakožto nejsnadnější způsob, jak přivést nekatolické obyvatelstvo zpět do řad katolické církve. Myšlenkou dočasné tolerance kalicha tak navázal na své podobné snahy, jež se pokoušel spolu s kancléřem Zdeněkem z Lobkovic uvádět v Praze v život už před stavovským povstáním. Podobně i úsilí o podřízení části pražských nekatolických kněží arcibiskupovi, kopírovalo mnohem starší snahy předbělohorské České kanceláře, jejichž strůjcem byl právě Pavel Michna.

**TOMÁŠ ČERNUŠÁK** (Moravský zemský archiv, Brno)  
**Kláštéry a konfesijní proměna městské společnosti v Brně v 16. století**

Prostředí klášterů v městě Brně prošlo v průběhu 16. století radikální proměnou. Prameny ukazují, že řeholní instituce, které se na začátku 16. století jevily jako poměrně stabilní, vykazovaly v jeho závěru výrazné známky úpadku a krize. Tento jev zřejmě souvisí s řadou faktorů, ale důležitou roli zde sehrála i změna konfesijního prostředí v městě Brně, která vedla k proměně sociálního postavení klášterů v rámci městské společnosti. Změnu odráží rovněž testamentární praxe brněnských měšťanů, zejména ve srovnání s dobou pozdního středověku.

VILIAM ČIČAJ (Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava)

### **Sloboda alebo tolerancia. Konfesionálne spolužitie v uhorských slobodných kráľovských mestách**

Politický systém Uhorského kráľovstva bol v dobovej európskej spisbe, predovšetkým 17. storočia, charakterizovaný značne rozporuplne. Mnohí autori boli pri špecifikovaní štátneho zriadenia často na pochybách, či ide v skutočnosti o monarchiu alebo republiku. Pre mnohých bol takisto nepochopiteľné, že tu (ko)existovali vedľa seba viaceré náboženské spoločnosti.

V skutočnosti však aj tu platila všeobecná zásada tohto obdobia, že každý štát, zemepán, mesto (bez ohľadu na náboženskú príslušnosť) sa usilovali zabezpečiť nadvládu jedinej konfesie. Pripútanosť k určitej náboženskej ideológii, ktorej nositeľom bol panovnícky dvor alebo zemepán, sa považovalo za prejav lojality a jej porušenie ako nebezpečný akt voči patrónovi. Za tejto situácie náboženská sloboda bola len vyjadrením určitej veľmi labilnej politickej rovnováhy medzi znepriatelenými politickými táborami, kedy každá zo strán musela vziať do úvahy existenciu druhej, ktorú nemohla alebo nevládala celkom zlikvidovať.

Škála konfesionálneho spolužitia v slobodných kráľovských mestách bola veľmi široká (samozrejme v závislosti od konkrétneho vývoja domácej alebo zahraničnej politickej situácie): do určitej miery mala koexistencia viacerých konfesionálnych skupín niektoré znaky slobody vierovyznania, niektoré znaky tolerancie, znaky viac či menej dobrovoľnej alebo nútenej koexistencie, až po formy vynúteného alebo nevynúteného „*trpenia*“ inej (nepriateľskej) konfesie.

Interkonfesionálne konflikty boli integrálnou súčasťou nielen medzinárodnej, ale aj domácej politiky. Náboženská otázka veľmi intenzívne determinovala aj politiku jednotlivých mestských komunit. Mestá boli majetkom panovníka a zároveň vládnuce vrstvy mestského obyvateľstva boli stúpecami reformácie. Od druhej polovice 17. storočia začal sústredený tlak katolíckeho panovníckeho dvora s použitím všetkých právnych, politických, ekonomických, brachiálnych a násilných prostriedkov, proti nekatolíckym elitám v mestách.

Tieto tlaky zo strany štátnych úradov a katolíckej cirkvi sa nekatolícke predstavenstvá slobodných kráľovských miest snažili eliminovať rozličným spôsobom v priamej súvislosti s konkrétnou vnútropolitickou situáciou. V konfesionálnej oblasti začína postupne dominovať veľmi silná a netolerantná ortodoxia, ktorá bola typická pre všetky konfesie a do určitej miery bola prekážkou aspoň určitého náznaku náboženského prímeria alebo zmierenia.

MAREK ĎURČANSKÝ (Ústav dejín Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy, Univerzita Karlova v Praze)

### **Rekatolizace v českých královských městech v prvním pobělohorském desetiletí. Pokus o srovnání**

Dvacátá léta 17. století představovala období nejintenzivnějšího rekatolizačního úsilí bělohorských vítězů. I v rámci této jedné dekády ale můžeme rozlišit různé fáze projevující se v životě české společnosti – např. v chodu městské správy. Cílem příspěvku je pokusit se ukázat na uzavřené skupině obyvatelstva, pro niž platily stejné právní normy, nakolik bylo možné pokyny centrálních úřadů jednotným způsobem provést v praxi, jak velké byly časové posuny při realizaci hlavních rekatolizačních opatření pro jednotlivá města a zda se uplatňovala nějaká regionální specifika v jednotlivých částech země, a to nejen při postupu rekatolizačních komisí, ale také v rámci obranných strategií městského obyvatelstva. Vedle

úředních pramenů centrální povahy a částečně pramenů místní proveniencie je třeba věnovat se také srovnání výpovědí autorů narativních pramenů osobní povahy z městského prostředí (Dačický, Kezelius, Nosidlo) coby přímého objektu rekatolizace. Pozornost přitom bude soustředěna především na venkovská královská města spadající do pravomoci podkomořského úřadu.

**IRIS FLEBENKÄMPER** (Westfälische Wilhelms-Universität, Münster)

### **„Malum culpae et malum poenae“: Rechtskultur zwischen Sünden- und Strafzucht im frühneuzeitlichen Bremen**

Seit Wolfgang Reinhard und Heinz Schilling das Konzept der „Konfessionalisierung“ in die geschichtswissenschaftliche Forschung eingebracht haben, werden die religiös-konfessionellen Veränderungen seit der Reformation mit dem Prozess der „Herausbildung des frühmodernen Staates“ (Reinhard) in Zusammenhang gebracht, der sich vor allem in der Zentralisierung und Verrechtlichung der Landesherrschaft konkretisierte. Diese Entwicklung lag nicht zuletzt darin begründet, dass die Leitungsgewalt über das Kirchenwesen in protestantischen Territorien auf die Landesherren überging, die sich als „Wächter über beide Tafeln“ (Melanchthon) nun befugt sahen, gleichermaßen über weltliche und geistliche Angelegenheiten zu richten. Vor allem in reformierten Territorien war der staatliche Regulierungsanspruch nicht selten mit Konflikten verbunden, zumal sich die Kirche hier besonders in der Pflicht sah, über die Reinheit der Gemeinde zu wachen und sündhaftes Verhalten im Rahmen einer Kirchenzucht konsequent zu bestrafen. In den protestantischen Territorien der frühen Neuzeit war der Dualismus zwischen Staat und Kirche bzw. weltlicher und geistlicher Gewalt daher nicht überwunden, sondern zeigte sich vor allem im Bereich der Rechtssetzung und des Rechtsverfahrens.

In der Stadt Bremen haben sich die Kompetenzstreitigkeiten zwischen Kirche und Magistrat um die Wende des 16./ 17. Jahrhunderts zugespitzt. Der *Consensus Bremensis* (1595), der als neue calvinistische Lehr- und Kirchenordnung auch die Einführung der Kirchenzucht nach Genfer Vorbild gefordert hatte, ist vom Bremer Stadtrat nie offiziell sanktioniert worden. Die Gründe dafür sind vielschichtig: Bremen erhielt erst 1646 vom Kaiser die Reichsunmittelbarkeit und konnte zudem sein reformiertes Kirchentum erst im Zuge des Westfälischen Friedens 1648 dauerhaft sichern. Der Rat war sich der Fragilität seinen eigenen Status permanent bewusst, zumal seine Legitimation als Obrigkeit einerseits vom Landesherrn des Erzstifts Bremen, andererseits von der städtischen Bürgerschaft wiederholt in Frage gestellt und angegriffen wurde. Die Gerichtsbarkeit erfüllte hier die wichtige Funktion, den Herrschaftsanspruch des Rates nach innen und nach außen zu verfestigen: Gegenüber dem Erzbischof versuchte der Rat auch deshalb seine Souveränität zu demonstrieren, als dem Erzbischof weiterhin (bis zur Säkularisierung des Erzstifts 1648) die Hoch- und Blutsgerichtsbarkeit über die Stadt zukam, die als Strafgewalt über Leben und Tod den Kern des vormodernen Herrschaftsrechtes darstellte. Der Rat verfügte also de facto nur über die Zivilgerichtsbarkeit und niedere Strafgerichtsbarkeit, die er nicht mit einem Sittengericht des kirchlichen Ministeriums zu teilen beabsichtigte. Dennoch blieben die Prediger in praxi nicht von allen Rechtsprozessen der Stadt ausgeschlossen, zumal sie von den Bürgern, aber auch vom Stadtrat weiterhin als Vermittler und Informationsträger eingeschaltet wurden.

Im Mittelpunkt des Vortrags wird die Frage stehen, wie sich der konfessionelle Umbruch auf die städtische Rechtskultur Bremens im frühen 17. Jahrhundert auswirkte. Diese Frage möchte ich am Beispiel von Sittendelikten problematisieren, die als *res mixtae* in den Zuständigkeitsbereich sowohl der weltlichen als auch der geistlichen Gerichtsbarkeit fallen

konnten. Den wichtigsten Quellenbestand bilden neben theologischen Bekenntnisschriften vor allem ausgewählte Polizeiordnungen und Prozessakten aus dem Staatsarchiv Bremen, die bislang noch nicht untersucht worden sind.

**MONIKA FROHNAPFEL** (Universität Mainz)

### **Umbrüche der Konfessionalisierung im Erzstift Mainz**

Im Zuge der durch das Konzil von Trient angestoßenen Reformen wurden zahlreiche Maßnahmen getroffen, die Auswirkungen auf das Leben innerhalb der städtischen Gesellschaft hatten. Davon betroffen waren auch die Klöster, die meist in großer Zahl innerhalb der Städte ansässig waren. Viele Häuser von Ordensgemeinschaften waren in der Folge der Reformation aufgelöst worden. Andere konnten sich behaupten, häufig jedoch nicht ohne Umstrukturierungen.

Das Erzstift Mainz, dessen Territorien sich von der Stadt Mainz über die Residenz Aschaffenburg und die oberhessischen Besitzungen in Amöneburg bis zum Eichsfeld und Erfurt erstreckten, war traditionell von einer weitreichenden Partizipation der monastischen Gemeinschaften geprägt. Auch hier war ein Großteil der Klöster aufgrund der Auswirkungen sowohl der Reformation als auch des Tridentiner Konzils durch Schließungen bzw. Umstrukturierungen betroffen – eine Folge u.a. des Hitzkirchener Vertrags vom 11.6.1528, der zwischen Albrecht von Brandenburg, Landgraf Philipp von Hessen und Kurfürst Johann von Sachsen geschlossen worden war und in dem der Mainzer Erzbischof auf die geistliche Jurisdiktion in deren Territorien verzichtet hatte.

Das Referat möchte den Fragen nach den Reaktionen der Stadtgesellschaft auf diese Veränderungen nachgehen, die je nach politischer und konfessioneller Konstellation (beispielsweise Stadt Mainz oder Stadt Erfurt) ganz unterschiedlich ausfielen und dementsprechend unterschiedlich entweder Widerstand hervorriefen oder ohne solchen angenommen wurden. Insbesondere soll in den Blick genommen werden, auf welche Netzwerke der Unterstützung Nonnen und Mönche aus aufzulösenden Klöstern zurückgreifen konnten. Nicht zuletzt soll auch den Veränderungen im Alltagsleben von Religiösen nachgegangen werden, die u.a. durch die Einführung der strikten Klausur notwendig wurden und Umbauten architektonischer Art betrafen.

**LILIANA GÓRSKA** (Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, Toruń)

### **Zwischen der lutherischer Orthodoxie und dem Pietismus in Danzig im Ausgang des 17. Jahrhunderts**

In der Frühen Neuzeit war Danzig das bedeutendste Kultur- und Wissenschaftszentrum des Königreichs Polen, auch außerhalb seiner Grenzen sehr bekannt. Um 1685 kommt es in der Stadt zu konfessioneller Meinungsverschiedenheit, die die bisher relativ friedliche Stadt beunruhigt. Im benachbarten Thorn gehören solche Auseinandersetzungen bereits zum Alltag.

Danzig tat sich mit heftigen, brutalen Streitereien nicht hervor, denn die Auseinandersetzung stand weitgehend auf dem Papier. Es ging aber in diesem Fall nicht nur um konfessionelle Unterschiede zwischen Katholizismus und Luthertum, sondern um jene im Schoss der evangelischen Kirche. Als Samuel Schelwig (\*1643, †1715), Pastor an der Trinitatiskirche und Rektor des Gymnasiums Athenäum in Danzig, 1685 nach seiner Doktorpromotion aus Wittenberg zurückgekommen ist, hat er einen zur Römischen Kirche übergetretenen Landprediger Matthias Prätorius mit Eifer in einer Schrift zensiert. Dies rief einen Streit mit

dem Bischof von Kujawien und Pommern Bonawentura Madaliński hervor, wofür die Stadt Danzig auf dem Reichstagsprozess verantwortlich gemacht und mit Gefängnis, Geld, Widerruf und Konfiszierung der publizierten Druckschriften bestraft werden sollte.

Schelwig verzichtete aber auf weitere Auseinandersetzungen nicht und trat mit gleicher Heftigkeit und gleichem Eifer wieder auf. Anlass dazu gab der kurfürstlich-brandenburgische Hofprediger und Professor Johann Philipp Pfeiffer aus Königsberg, der 1694 zum Katholizismus konvertiert hat und den Schelwig zu einer theologischen Disput einladen wollte.

Einen entscheidenden Einfluss auf die Situation in Danzig hatte gleicherweise das Auftreten Schelwigs gegen den Konsistorialrat an der Nikolaikirche in Berlin Philipp Jacob Spener, den bekanntesten Vertreter des Pietismus. Der Streit fing im Jahre 1693 an, als sein Ansatzpunkt galt die 1692 an der theologischen Fakultät in Leipzig verfasste Schrift Gründliche und wohlgesetzte Bedenken von der Pietisterei von Johann Benedikt Carpzov, zu der Schelwig eine Vorrede schrieb und damit als Gegner des Pietismus auftrat. In Danzig selbst geriet er aus demselben Grund mit Constantin Schütz, Pastor an der Marienkirche, in Streit, weil sich der letztgenannte auf der Kanzel für den Pietismus einsetzte. Da die Auseinandersetzung in Danzig immer heftiger verlief, fand sich der Rat 1693 dazu bewogen, das weitere Streiten zu untersagen. Danach entflamte der Streit zwischen Schelwig und Ph. J. Spener.

Samuel Schelwig gilt zweifelsohne als Schlüsselfigur zeitgenössischer konfessioneller Auseinandersetzungen in Danzig. Der Vortrag bezieht sich auf seine Predigertätigkeit, die sich auf das städtische Leben ausgewirkt wie auch das religiös-polemische Schrifttum dieser Zeit und die konfessionellen Stimmungen in der Stadt wesentlich geprägt hat.

**MARTIN HOLÝ (Historický ústav Akademie věd ČR, Filozofická fakulta UK; Praha)**  
**Mezi mýtem a realitou. Konfesionalisace vzdělávání ve městech v zemích České koruny v 16. a 17. století**

Německý teoretický koncept konfesionalizace vypracovaný především s ohledem na specifické poměry ve Svaté říši římské národa německého v 16. a 17. století (E. W. Zeeden, H. Schilling, W. Reinhard, H. Klueping ad.) našel v řadách (středo-)evropských historiků i dalších badatelů z příbuzných sociálních věd v uplynulých desetiletích nejen mnoho příznivců, ale také některé odpůrce. Ti sice zpravidla nezpochybňovali rostoucí vliv jednotlivých církví či snad lépe řečeno konfesí na různé oblasti života raně novověké společnosti, ale poukázali na řadu limitů využití uvedeného konceptu ve výzkumu dějin sledovaného období. Nešlo přitom pouze o jeho univerzální aplikovatelnost z pohledu geografického, ale také o meze jeho použití či platnosti jeho závěrů, na něž narážejí badatelé zabývající se raně novověkými dějinami z pohledu některých speciálních subdisciplín historické vědy či jí příbuzných oborů. Jednou z oblastí, kde je tato otázka v poslední době hojně diskutována jsou například dějiny vzdělanosti (M. Asche). A právě ty budou ve vztahu k prostoru zemí České koruny v 16. a 17. století předmětem předkládaného příspěvku. Pozornost se přitom v komparativní perspektivě zaměří na prostředí českých, moravských, lužických i slezských měst.

Primárním cílem referátu vycházejícího z analýzy soukromých, úředních, literárních i jiných pramenů bude zodpovědět především následující otázky: Je možné koncept konfesionalizace využít při výzkumu dějin vzdělanosti v českém raně novověkém státě? A pokud ano, tak do jaké míry a jakým způsobem? Ve kterých oblastech vzdělávání ve městech se posilování role

jednotlivých konfesí, jejich vymezování i vzájemné soupeření projevovale? Lze je sledovat jen v prostředí škol různých stupňů či také v oblasti soukromého vzdělávání? Uplatňovalo se pouze v katechezi či též v jiných předmětech? Odrazilo se i mimo výuku samotnou? Je možné spatřovat rozdíly ve způsobu „konfesionalizace“ vzdělávání a její míře dané například polohou města (to znamená například: uplatňovala se rostoucí úloha jednotlivých konfesí ve městech v oblasti vzdělávání stejně v českých zemích jako v Lužicích či ve Slezsku? Byla srovnatelná s prostředím Římsko-německé říše?), jeho právním statutem, politickým či ekonomickým významem apod.? Byl vliv určitého vyznání na edukaci soudobé společnosti (a to nejen té městské, neboť ve městech se vzdělávaly široké vrstvy obyvatelstva) odlišný v jednotlivých konfesních prostředích? A pokud ano, tak v čem?

**JOSEF HRDLIČKA** (Ústav archivnictví a pomocných věd historických, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích)

### **Vrchnostenská města mezi konfesijní pluralitou a šlechtickou konfesionalizací (1520–1620)**

Příspěvek se zaměří na konfesijní poměry v předbělohorských vrchnostenských městech, k nimž v Čechách a na Moravě patřila většina urbánních sídel. V naprosté většině šlo o multikonfesijní společnosti, které v důsledku častých majetkových přesunů měnily svého majitele, jímž byl většinou šlechtic. Nebylo přitom výjimkou, že nový pán byl jiného vyznání než předchozí majitel města, a mohl – nebo také nemusel – respektovat konfesijní pluralitu ve svém městě. Do centra pozornosti se dostanou taková vrchnostenská města, která změnila své urozené majitele, kteří se navíc své náboženské vyznání a představy pokoušeli prosazovat u svých městských poddaných. Na konkrétních příkladech budou představeny snahy vrchností o udržení konfesijní plurality nebo naopak preferenci jedné konfese, i reakce aktérů z městského (městských rad, obcí, neformálních autorit) i církevního (kněží) prostředí na takové snahy. Naznačenou optikou se příspěvek pokusí reagovat na diskuse o uplatnění konceptu konfesionalizace, resp. šlechtické konfesionalizace na prostředí českých a moravských předbělohorských vrchnostenských měst.

**ONDŘEJ JAKUBEC** (Seminář dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno)

### **Konfesijní spory v raně novověké Olomouci, jejich charakter, protagonisté a vizuální stopy**

Předbělohorská Olomouc poskytuje pro studium sociálně-konfesijních tenzí raného novověku neobyčejně zajímavý příklad. Královské, tedy formálně katolické město se od 20. let 16. století vyvíjí jako typické polykonfesijní prostředí, kde záhy uvnitř obce začínají početně dominovat nekatolíci – luteráni, uplatňující svůj vliv i v orgánech městské vlády. Vedle toho je ovšem Olomouc sídlem řady katolických institucí – zejména biskupství, metropolitní kapituly, jezuitské koleje a řady dalších klášterů. Uvnitř spletené sítě vazeb jednotlivých protagonistů postupně prorůstá zásadní konflikt, který je ohraničen dvěma nesmiřitelnými požadavky – na jedné straně ideou autonomie obce ve věcech víry a nárokem katolické strany na absolutní konfesijní hegemonii na straně druhé. Na různých úrovních tak docházelo po celé dlouhé období cca 1520–1620 k řadě sporů a cílem příspěvku bude na modelových příkladech přiblížit pozice konkrétních účastníků těchto konfliktů i jejich argumentaci, která se pohybovala v širokém spektru od parciálních zájmů až po ideologicky vyhraněné stanoviska. Bude rovněž přihlédnuto k dobovým „obrazovým reprezentacím“, které tyto spory mohou dobře ilustrovat.

**PAVLA JIRKOVÁ** (Národní archiv, Praha)

### **Od Sperata ke Strobachovi. Jihlava v převratech konfesionalizace v 16. až 17. století**

Jména dvou náboženských představitelů v názvu příspěvku, jejichž činnost je významně spjata s městem Jihlavou, ilustrují proměny náboženské identifikace jihlavského obyvatelstva v průběhu 16. a 17. století a zároveň v hrubém obrysu vymezují chronologické určení příspěvku.

Původně katolická Jihlava se mění v souvislosti s příchodem německého luterského kazatele Pavla Sperata v roce 1522. Staletá tradice protestantského vyznání zde byla po bitvě na Bílé Hoře nahrazena opětovně nastoleným katolicismem. Jeho stoupencem byl mimo jiné jihlavský jezuita Augustin Strobach, který zemřel během své misijní cesty na Mariánských ostrovech v roce 1684.

Cílem příspěvku je přiblížit proměny náboženského života prostřednictvím výsledků kvantitativní analýzy testamentárních záznamů jihlavských obyvatel, což bude doplněno o sondu do rejstříku obnov městských rad alespoň ke „zlomovým“ obdobím.

Odkazy na zádušní mše, na poutě do svatých míst, církevním bratrstvům nebo na vosk do kostelů jsou běžnou součástí testamentů katolicky smýšlejících obyvatel do příchodu Pavla Sperata. V protestantském pojetí zbožnosti však taková přání nenacházejí oporu a tento fakt odráží i texty posledních vůlí v Jihlavě. Zhruba od druhé čtvrtiny 16. století také rapidně klesá finanční podpora kostelů a klášterů, čímž je posilováno materiální zázemí pozůstalé rodiny či širšího příbuzenstva. Tyto tendence jsou v období rekatolizace nahrazeny opětovnou podporou církevních institucí a zbožných úkonů.

V období, kdy je v Jihlavě vyznávána luterská víra, prakticky mizí z textů posledních vůlí zmínky o Panně Marii a svatých a opětovně se vynořují až během 2. poloviny 17. století. Charitativně motivované odkazy chudým a potřebným doznávají menších změn, stejně jako materiální podpora městských institucí.

**PIOTR KOCIUMBAS** (Uniwersytet Warszawski, Instytut Germanistyki, Warszawa)

### **„So bin ich recht vergnügt, wenn reine Lehre siegt.“ Zu den Reminiszenzen an Konfessionsstreitigkeiten in den zu Danzig des 18. Jahrhunderts entstandenen musikalischen Dramen**

1717 vereinten sich weltweit die Protestanten im Feiern des zweihundertsten Jubiläums des Lutherschen Thesenanschlags. Die Erinnerungen an jenes in der Kirchengeschichte bahnbrechende und für das Christentum wegweisende Ereignis sind ebenfalls in Danzig festlich zelebriert. Die multikonfessionelle Metropole, in welcher sich die zu Wittenberg und Genf etablierten Reformationstendenzen jahrzehntelang auf dem relativ friedlichen, zuvorderst intellektuell-künstlerischen Wege auseinandersetzen und die an der Mottlau allgegenwärtige römisch-katholische Kirche vom Thron gradweise verdrängten, würdigte am 31. Oktober sowie 11. November das Anniversar jeweils mit einer solennen Gelegenheitsrede. Beiden Sermonen, welche sicherlich vom Lehrstuhl des die wesentlichen Stadtfeierlichkeiten beherbergenden gymnasialen Auditorium Maximum herab gehalten wurden, verlieh Glanz der dortige Stadtkapellmeister mit dramatisch konzipierten, vokal-instrumentalen Kompositionen. In der literarischen Schicht jener kantatenhaften Werke klingt der konfessionalistische Geist von sich stetig erneuernden Konflikten in erster Linie lutherisch-katholischer Prägung. Wie entrollt der Textdichter die Genese von konfessionellen



Auseinandersetzungen? Welche historischen Figuren sind hier als *dramatis personae* mit einbezogen worden und wodurch ist diese Besetzung zu erklären? Zu welchen narrativen Schemen griff der Librettist? Welche von ihm eingesetzten dichtkünstlerischen Mittel dienen der Verschärfung respektive Beschwichtigung damaliger Konfessionsstreitigkeiten? Dies sind nun einige wenige Fragen, die im Rahmen des Referats beantworten und verdeutlicht werden sollten.

**SLAWOMIR KOSCIELAK** (Instytut Historii Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk)

### **Katholische „Ersatz“-Eliten im protestantischen Gdańsk an der Wende vom 17. zum 18. Jahrhundert**

Der Erfolg der Reformation und der lutherischen Konfessionalisierung hatte zur Folge, dass der Katholizismus in Danzig, der größten Stadt des Königlichen Preußens und der Respublica Beider Nationen (Polen-Litauen), an Bedeutung verlor. Der Anteil der Katholiken betrug am Ende des 16. Jahrhunderts 4,5 % der gesamten Stadtbevölkerung. Ursprüngliche Patrizier-Eliten konvertierten in andere, protestantische Konfessionen, und infolge dessen ging der Zugang zu den Machtstrukturen der Stadt für immer verloren. Allmählich wuchsen die Schwierigkeiten, städtische Bürgerrechte zu erlangen und Mitglied in Zünften zu werden. Der öffentliche katholische Gottesdienst und die Seelsorge wurden stark eingeschränkt. Innerhalb der nächsten zwei Jahrhunderte bemühte sich die Katholische Kirche sehr, diesen Zustand zu ändern. In Danzig entstehen zahlreiche neue Formen katholischer Aktivität und neue Objekte. Die katholische Bevölkerung konsolidierte und vergrößerte sich. Im späten 18. Jahrhundert stieg die Anzahl der Katholiken auf 23 % der Gesamtbevölkerung der Stadt Danzig. Vor allem bildete sich Ende des 17. und Anfang des 18. Jhdts. eine neue katholische Elite heraus, die man dennoch wegen ihrer sozialen Lage (weiterhin bestand ein Mangel an Patrizierfamilien und an Machteinflüssen) lediglich als eine Ersatz-Elite bezeichnen muss. Zu diesem Kreis gehörten reiche Händler, Unternehmer und Bankiers, Beamte nichtstädtischer öffentlicher Behörden, einflussreiche Menschen, die durch Beziehungen und Interessen mit dem protestantischen Establishment verbunden waren. Der vorliegende Beitrag befasst sich mit dieser Gruppe, mit ihrer Entstehung, ihrer Bedeutung und ihren Koexistenzproblemen mit dem protestantischen Teil der Danziger Bevölkerung. In gewissem Sinn – infolge ihrer ‚Entmachtung‘ – waren sie Opfer der in Danzig entstandenen religiösen und sozialen Lage. Vertreter dieser Gruppe fanden dennoch indirekte Wege im Rechtssystem der Stadt und schufen sie, zusammen mit den in Danzig lebenden Adligen, eine Art wichtiger, repräsentativer Gruppe, die gesellschaftliche und moralische Normen schuf. Wegen der Teilungen Polens mangelte es leider an Zeit, dass sie – wie z.B. in Thorn – einen Platz in den Verwaltungsgremien des städtischen Organismus einnehmen konnten.

**PAVEL KŮRKA** (Historický ústav Akademie věd ČR, Praha)

### **Konfesní sebeidentifikace městských obyvatel v době předbělohorské**

Příspěvek se především na základě pražských pramenů pokusí zodpovědět na otázku, jakým způsobem se jednotliví měšťané a další obyvatelé měst v předbělohorském období identifikovali s určitou konfesí, nakolik konfesijní hranice rozdělovaly městskou společnost. Zaměří se především na přímá vyjádření ke konfesní příslušnosti či ke sporným náboženským otázkám, na to, jaká zde byla volena terminologie. Vedle toho uváže, nakolik veřejná aktivita jednotlivce souvisela s identifikací s určitou konfesí a nakolik hranice konfesí překračovala.

Zatímco církevní a bohoslužebný „provoz“ zejména v období před vydáním Rudolfova Majestátu nebyl s výjimkou přítomnosti katolické minority zřetelně stratifikován, neboť vše

formálně zastřešovala jednotná utrakvistická církevní správa, sledování postojů jednotlivců nám umožní sledovat jemnější nuance. Porovnání s obdobím po vydání Majestátu může ozřejmit, nakolik se změny v církevním uspořádání projeví ve smýšlení a chování měšťanů a dalších obyvatel měst.

**INGRID KUŠNIRÁKOVÁ** (Historický ústav Slovenské akademie věd, Bratislava)

**Vplyv konfesionalneho rozdelenia uhorskej spoločnosti na systém sociálnej starostlivosti v Bratislave v ranom novoveku.**

Bratislava poskytuje ideálnu príležitosť na popísanie dôsledkov konfesionalizácie spoločnosti na charitu a dobročinnosť v ranom novoveku. Hlavné mesto Uhorska predstavuje popri Trnave a Skalici jediné uhorské slobodné kráľovské mesto, v ktorom s výnimkou rokov 1672–1681 súčasne pôsobila katolícka cirkev i evanjelická cirkevná obec a sociálna starostlivosť o rôzne kategórie odkázaných osôb sa stala súčasťou konfesionalného boja. Katolícke i protestantské elity zakladali a podporovali charitatívne inštitúcie, ktoré sa mali postarať o ich chudobných spoluveriacich, aby sa kvôli vidine pomoci nedali zlákať do tábora súperiacej konfesie. Všetky dobročinné ústavy boli jednoznačne nábožensky zadefinované a mali konfesionalne podmieneného adresáta svojich dobročinných aktivít. V dôsledku náboženskej politiky viedenského dvora sa súčasťou sociálnej starostlivosti v meste stali aj základiny na podporovanie konvertitov.

Bratislava v rámci Uhorska mala súčasne aj najvhodnejšie podmienky na rozvoj rôznych foriem dobročinnosti. V meste žila početná skupina uhorských šľachticov a solventných mešťanov a vďaka ich podpore tu vznikla široká škála dobročinných fondácií a ústavov, ktoré rozsahom svojich aktivít a počtom podporovaných osôb vysoko prevyšovali pomery v iných uhorských mestách. Na druhej strane, v najľudnatejšom meste Uhorska súčasne žila aj veľká skupina starých, chorých a nevládných osôb, ktoré v anonymite mesta ostali mimo tradičných sociálnych väzieb, ktoré by im poskytli potrebnú pomoc a podporu.

**TOMÁŠ MALÝ** (Historický ústav, Masarykova univerzita Brno)

**Sociálně-strukturní předpoklady katolické obnovy: česká a moravská královská města 1550–1700**

V této úvaze ponechávám stranou konfesionalizační koncept, který je až příliš spojen se sociálně-disciplinární perspektivou a aktivitami vrchností, a soustředím se na podmínky, které hrály podstatnou roli v procesu internalizace protireformních náboženských principů. Jde mi tedy o otázku budování a přijímání katolické identity, a to v závislosti na sociální struktuře a geograficko-kulturních podmínkách ve vybraných českých a moravských zeměpanských městech (Praha, Jihlava, Brno, Olomouc). Absence relevantního výzkumu pro jednotlivé lokality prozatím neumožňuje uspokojivý a nezbytný komparativní a interdisciplinární přístup, je však možné pokusit se alespoň vymezit cesty a obtíže takového v domácí historiografii doposud jen ojedinele diskutovaného problému.

**ZDEŇKA MÍCHALOVÁ** (Seminář dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity Brno)

**Odras reformace v (nejen) obrazových pramenech vrchnostenských měst Zachariáše z Hradce**

Slavonice a Telč představují typická vrchnostenská města, pro něž je období 16. století „zlatou dobou“. Do náboženských dějin obou měst zasáhla různou měrou reformace a zejména ve Slavonicích se dochovalo větší množství uměleckých realizací, které lze spojit

s měšťany luterského vyznání. Dochovaná díla (zejména nástěnné malby) nejenom ilustrují vzniklou situaci, ale lze je považovat za svého druhu historický pramen, protože dokládají přítomnost luteránů ještě dříve než prameny písemné. Jedním z pozoruhodných aspektů zmíněných maleb je také způsob, jakým je na nich prezentována identita měšťanů a jejich příslušnost k panství. Jedním z blíže analyzovaných příkladů je výmalba tzv. luteránské modlitebny ve Slavonicích, kde je namalováno 21 obrazů ilustrujících Zjevení Janovo se zcela zjevným protikatolickým obsahem. Navrhovaný příspěvek si klade za cíl nově interpretovat dochovaná umělecká díla z období 16. století, dále v kombinaci s poměrně torzovitými archivními prameny upřesnit poznatky o průběhu a povaze reformace v obou městech a v neposlední řadě také nabídne zamyšlení nad postavením a rolí měšťanů, kteří umělecká díla s „reformačním“ obsahem objednávali.

**ISTVÁN NÉMETH** (National Archives of Hungary)

### **Unterdrückung oder Reform? Rekatholisierung in den ungarischen königlichen Freistädten**

Die Auswirkungen der Reformation in Ungarn mögen vielleicht die langfristigsten in der Region gewesen sein. Der wichtigste Grund dafür war die sich wegen der osmanischen Gefahr verstärkten Stände. Aggressive und wirksame Maßnahmen der Gegenreformation traf man erst im letzten Drittel des 17. Jahrhunderts. Der Wesselényi-Aufstand der ungarischen Adligen gegen die Habsburger gab der Wiener Zentralverwaltung die Möglichkeit, eine Gruppe der evangelischen (lutheranischen) und kalvinistischen (reformierten) Pfarrer mit Gewalt zu entfernen. Als erste von den Ständen kamen die königlichen Freistädte beim Versuch, die Stadtvorsteher und dadurch auch einen erheblichen Teil deren Bewohner zu rekatholisieren, an die Reihe. Das Referat stellt die Ursachen dieses politischen Prozesses, dessen Vorgeschichte in der Habsburger Monarchie und im Königreich Ungarn, sowie die Maßnahmen um die Jahrhundertwende vom 17. zum 18. Jahrhundert und deren städtepolitische und soziale Auswirkungen dar. Diese Maßnahmen beeinflussten in erster Linie die Zusammensetzung der Stadtelite. Die „Rekatholisierung“ war jedoch nur ein Aspekt der städtepolitischen Reform: andere Maßnahmen zielten auf die Professionalisierung dieser Elite und auf die effektive Wirtschaftsführung der Städte ab. Dieses Hauptziel der Wiener Zentralverwaltung, die städtische Elite in Ungarn zu „rekatholisieren“, war aber nicht leicht zu erreichen. Besonders am Anfang der Gegenreformation standen nämlich keine genügenden, gut ausgebildeten katholischen Bürger in den Städten zur Verfügung. Es dauerte beinahe ein halbes Jahrhundert, bis sich die neue, teilweise katholische, teilweise protestantische und schon professionalisierte Stadtelite ausgestaltet hatte. Die Elemente und die Auswirkungen dieses komplexen Vorgangs sollen im Referat ebenfalls angeschnitten werden.

**PETR VOIT – BOŘEK NEŠKUDLA** (Strahovská knihovna, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, Praha)

### **Konfesionální flexibilita a česká knižní kultura v 1. polovině 16. století**

Příspěvek se zabývá vztahem knižní kultury k dobové konfesní situaci. V oblasti ediční politiky, typografie a knižní ilustrace lze najít dostatek příkladů pro pragmatické postupy, potlačující dobové konfesionální denominace. K tomu vedla nutnost oslovit co nejširšího počet čtenářů kvůli udržení řemesla. V oblasti ediční politiky může být dokladem kancionálová tvorba, v oblasti ilustrátorské angažovanost týchž řezáčů zároveň pro tisky utrakvistické, bratrské, židovské, ale i Skorynovy. Příspěvek tak překonává dosavadní názory o konfesních bariérách knižní kultury mezi jednotlivými náboženskými centry (Praha – Plzeň – Litomyšl).

**JAN PAŘEZ** (Strahovská knihovna, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, Praha)  
**Strahovský klášter a jeho vedlejší právo na Pohořelci v předbělohorské době: od náboženské koexistence k náboženskému monopolu**

Strahovský klášter jakožto významná instituce minoritní katolické konfese předbělohorských Čech, vedená ovšem čelným představitelem katolické církve, budoucím arcibiskupem Janem Lohelem, představuje spolu se svou jurisdikcí na Pohořelci velmi zajímavý příklad duchovní, společenské a ekonomické koexistence v období před násilným ukončením náboženské tolerance. Příspěvek pojednává o zprvu tolerantním prostředí ve Strahovském klášteře 2. čtvrtiny 16. století, kdy zde jako úředník působil Tadeáš Aquilinus, významná postava pražských staroutravistů, poté analyzuje následnou a pozvolnou, pobělohorskou dobu předcházející konfesionalizaci správních struktur strahovského vedlejšího práva na Pohořelci a uzavírá se popisem způsobu právního vypořádání s náboženskými emigranty.

**MARIE RYANTOVÁ** (Ústav archivnictví a pomocných věd historických, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích)  
**„Ti Sedlčanští, kteří tak v své urputnosti zůstávají...“ Město Sedlčany a jeho obyvatelé v centru lobkovické konfesionalizace**

Poddanské město Sedlčany, které v roce 1604 připadlo nejvyššímu kancléři Zdeňku Vojtěchovi z Lobkovic, postupně čelilo rekatolizačnímu, resp. konfesionalizačnímu úsilí své vrchnosti. Představitelé města se však od roku 1609 s odvoláním na Majestát snažili neúspěšně dosáhnout zachování kněze pod obojí a o jeho ustanovení žádali i v době stavovského povstání. Konfesijní otázky tehdy navíc spojili i s úsilím o změnu svého právního statutu z města poddanského v královské. Po bělohorské bitvě se proto v průběhu dvacátých let 17. století dostali obyvatelé Sedlčan do centra pozornosti vrchnosti, která nejprve vyslala do města jezuitského misionáře a poté přistoupila i k různým restriktivním opatřením, které se dotkly i městské správy. Zejména rekatolizační snahy však narážely na nejrůznější překážky, vytvářely hrozbu pro eskalaci dalších konfliktů a navíc odhalovaly i konfesijní nevyhraněnost sedlčanských obyvatel, která se za přispění různých okolností proměňovala až postupně v průběhu třicetileté války a po ní. Tehdy však již byl patrný ústup konfesionalizačních snah ze strany vrchnosti a přesun iniciativy na představitele církevní správy a jejich systematické působení. Cílem příspěvku bude přiblížit tento vývoj právě s důrazem na vzájemný vztah vrchnosti a představitelů a obyvatel poddanského města.

**TOMÁŠ STERNECK** (Historický ústav Akademie věd ČR, Praha)  
**Konfesijní minorita ve městě "náboženství papežského". Českobudějovičtí nekatolíci na počátku 17. století a jejich politická vystoupení**

Příspěvek se zabývá nekatolickou menšinou v předbělohorských Českých Budějovicích, královském městě, které se na přelomu 16. a 17. století navenek prezentovalo jako konfesijně jednobarevná obec stoupenců římské církve. Reálné náboženské poměry ve městě byly ovšem zcela jiné, třebaže zde strana pod jednou výrazně převažovala. Na jaře 1610 se část místních nekatolíků odhodlala s odvoláním na Rudolfovu majestát ke kolektivnímu vystoupení, jehož cílem byla rehabilitace přijímání pod obojí v budějovickém farním kostele. Tato iniciativa sice vyzněla naprázdno, nicméně konfesijní konflikty lze ve městě sledovat i v posledních letech před českým stavovským povstáním. Krátce po vypuknutí "ohavné rebelie" se v řadách českobudějovického měšťanstva odbylo klíčové střetnutí mezi těmi, kteří prosazovali, aby se

obec připojila ke vzbuřeným stavům, a stoupenci Rakouského domu. Překvapivě však nekatolíci v tomto střetnutí nehráli prakticky žádnou roli.

**JANA SVOBODOVÁ** (Knihovna Akademie věd ČR)  
**Návrat menších bratří do (post)husitských měst.**

Ve svém referátu chci pojednat o obnově minoritských klášterů po husitských válkách. Menší bratři se vraceli na svá bývalá působiště, ale do naprosto změněných podmínek. Jejich bývalé konventy mnohdy neexistovaly, duchovní klima jim nebylo příliš nakloněno. Zajímavá je v této souvislosti otázka, kdo, kdy a proč je zval do měst, jak je dále podporoval, a jak se minorité zapojili do církevní správy. Těžiště příspěvku bude položeno na problematiku soužití minoritů s jinými konfesemi, budou naznačeny společné představy o křesťanském životě, které mohli menší bratři s reformovanými křesťany sdílet. Chtěla bych na příkladech ukázat, jak je v řádových pramenech reflektován stav rozdělené společnosti, jak se projevovala snaha o plnou restituci řádu a posílení jeho pozice příchodem přísnější větve – observantů. Pozornost bych chtěla věnovat i konkrétním sporům řádových bratrů s nekatolíky.

**ÁRPÁD TÓTH** (University of Miskolc)

**A Protestant burgher elite in a predominantly Catholic society? The social network and political position of German Lutheran burghers in Hungarian towns in the period of 'silent Counter-Revolution'**

After the successful turn of Counter-Revolution in Hungary, in the second quarter of the 17th century the great majority of the landowning aristocracy became (again) Roman Catholic. Much of the traditional German merchant élite still followed its Lutheran belief throughout the royal towns of the Kingdom of Hungary, though. Whereas former Protestant ecclesiastical historians tended to stress their repression by the Catholic authorities, recent research show a more balanced picture with considerable cooperation between Lutheran burghers (and professionals) and their Catholic surroundings in the mid- and late-18th century.

My paper argues that the upper ranks of the urban Lutheran society had a significant economic and social role in that time Hungary, partly due to their participation in the early capitalistic enterprise (cattle-trading, mining, commerce with various sorts of luxurious goods). In addition, the Lutheran communities in individual towns were by no means separated from each other, indeed they created a highly dense 'superurban' social network based on family links by marriage and by intergenerational mobility (migration). Altogether this Lutheran élite consisted of lawyers, physicians and pastors of high esteem as well as well-to-do merchants which gave them considerable authority also among the Catholic landed élite. Their individual achievements and their efficient social network might explain their remarkable social success (eg. a number of nobilisation, military careers, the selection of Lutheran professionals for personal service by the greatest aristocrats as doctors and lawyers). My paper will end with the analysis of a few examples of successful Lutheran careers.

**KARL VOCELKA** (Institut für Geschichte, Universität Wien)

**Barocke Frömmigkeitsformen in Wien als Mittel der Konfessionalisierung**

Mit den Folgen der Schlacht auf dem Weißen Berg / Bilá Hora waren der Geschichte des Protestantismus in den österreichischen Erbländern (und damit auch in der Reichshaupt- und Residenzstadt Wien) besiegelt. Nach der gewaltsamen Rekatholisierung und der Emigration vieler Protestanten setzte eine Welle der inneren Missionierung ein, die vor allem von den

Orden getragen war. Eine dominante Rolle als Vorbild spielte gerade in Wien auch der Habsburgerhof, dessen spezifische „pietas austriaca“ Einfluss auf die Frömmigkeit breiter Schichten hatte. Diese „Volksfrömmigkeit“, die aber keineswegs spontan, sondern sehr intensiv von den Kirchen, den Klöstern und der Obrigkeit organisiert war, beeinflusste durch die Verehrung von Heiligen und Reliquien, durch bestimmte Gebetsformen (wie z.B. das Vierzigstündige Gebet), Prozessionen und Wallfahrten das Frömmigkeitsverhalten der Wiener Bevölkerung wesentlich.

Der Beitrag will aufzeigen, wie sehr das Frömmigkeitsverhalten der Menschen und der ständige Versuch „Ablass“ zu erwerben, im Zentrum des Lebens standen. Dabei wird vor allem zu zeigen sein, wie sehr die offizielle Kirche – etwa über das Mittel der Gründung von Bruderschaften – diese Frömmigkeit organisierte und beeinflusste.

**ZDENĚK VYBÍRAL** (Husitské muzeum v Táboře)

**Od tolerance ke konfesijnímu absolutismu. Proměny konfesijního myšlení v královském městě Táboře do roku 1648.**

Príspevek se zabývá proměnami konfesijních poměrů v komunitě královského města Tábora od jeho založení až po třicetiletou válku. Město prošlo několika etapami rozvoje konfesijní plurality nebo alespoň tolerance, jež byly přerušovány pokusy o unifikaci vyznání obyvatel města. Na základě vztahu obyvatel královského města k náboženství se příspěvek pokouší proniknout do myšlenkového světa měšťanů, sledovat jejich hodnotové žebříčky a postoje v konfesijní oblasti. Město Tábor je zde možné chápat jako modelový případ. S jeho pomocí lze ilustrovat obecné vývojové linie a historické procesy, jež formovaly českou společnost od konce středověku do konce třicetileté války, kdy mizí poslední stopy konfesijní plurality z prostředí českých měst

**KLÁRA ZÁŘECKÁ** (Galerie moderního umění, Hradec Králové)

**Věnné město českých královen Hradec Králové – proměny každodenního života jeho obyvatel v průběhu 16. – 17. století**

Príspevek nahlíží na proměny každodenního života obyvatel města Hradce Králové skrze změny v náboženských poměrech v období od 16. do 18. století. Ve středu mého zájmu stojí především hmotné a kulturní proměny života městského společenství před a po třicetileté válce. Studie se snaží na základě archivních i historických pramenů definovat vztah panovníka ( královny), představitel města i jednotlivých jeho obyvatel k nově zřízeným církevním institucím ( 1664 – vznik královéhradeckého biskupství) a zde působícím církevním řádům (minorité, jezuité). Sleduje podobu a četnost náboženských slavností a podíl donátorů z řad královéhradeckých měšťanů na umělecké a stavební činnosti ve městě (umělecká výzdoba katedrály sv. Ducha, jezuitského kolejniho chrámu Nanebevzetí Panny Marie, stavba mariánského sloupu...).

**BLANKA ZILYNSKÁ** (Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze)

**Město Praha a utrakvistická církev: role konšelů při obsazování „dolní konsistoře“ (do r. 1547)**

Príspevek se zamýšlí nad mechanismy volby administrátorů a konstituování utrakvistické konsistoře. Krátce se dotkne ambic Pražanů zasahovat do chodu církve za husitské revoluce, hlavní pozornost ale bude soustředěna na období po r. 1497, odkdy lze sledovat přímé angažmá konšelů při obsazování konsistoře. Na mechanismu „volby“ konsistoriánů je možné

sledovat proměnu pozice Prahy v rámci stavovské společnosti, vztah městské elity a autority stavovských sjezdů. Horní časovou hranicí je zlom roku 1547, kdy do hry vstupuje autoritativně panovník.

**HELENA ZIMMERMANN** (Ludwigs-Maximilian-Universität, München)

### **Víra nebo profit. Role vyznání ve sňatkové politice ekonomických elit Norimberku a Augsburgu v letech 1550 až 1650**

Norimberk a Augsburg spojoval na počátku novověku nejen jejich statut říšských měst a z něj vyplývající analogie v politicko-správních poměrech (dominantní mocenské postavení starých radních rodů) ale také přetrvávající hospodářský význam, který až do doby třicetileté války umožňoval podnikavým jedincům kumulaci obrovského množství kapitálu. Předmětem zájmu je právě tato úzce vymezená skupina úspěšných obchodníků a finančníků tvořená ve sledovaném období v obou lokalitách z velké části přistěhovalci. Tito migranti různého vyznání byli v Norimberku a Augsburgu konfrontováni se zcela odlišnou konfesní situací. Zatímco Norimberk se plně přiklonil k luteránství, Augsburg patřil k městům bikonfesním, ve kterých se stýkala a potýkala víra evangelicko-luteránská s katolickou.

Cílem přednášky je vedle krátkého nastínění konfesního vývoje obou měst na počátku novověku analýza přístupu ekonomických elit k otázce vlastní víry na modelovém příkladu jejich sňatkové politiky. Jaký poměr vládł mezi perspektivou ekonomického zisku či zlepšení společenského postavení například prostřednictvím sešvagření s místní politickou elitou na straně jedné a požadavkem vytrvat ve víře na straně druhé? Je možné vysledovat navzdory odlišným rámcovým podmínkám v obou městech určité analogie? Přistupovali k případné nutnosti konverze všichni přistěhovalci stejně nebo mezi jednotlivými konfesemi existovaly nápadné rozdíly?

Svým primárním zaměřením právě na skupinu ekonomicky úspěšných přistěhovalců a jejich postavení v městské společnosti je studie zároveň také příspěvkem k otázce raně novověké migrace a integrace.

**LESZEK ZYGMUND** (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Ciechanowie)

### **Die multikonfessionelle Gesellschaft in den polnischen Städten des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit**

Eine besondere Aufmerksamkeit der polnischen Historiker konzentriert sich auf etliche Städte in deren Falle bei Untersuchung der staedtischen Froemigkeit der religioese und kulturelle Pluralismus der dort lebenden ethnischen und gesellschaftlichen Gruppen nicht zu uebersehen ist. Gerade dieses konfessionelle Zusammenleben in vielen polnischen Staedten des Mittelalaters und der Fruenen Neuzeit verleiht der polnischen Forschung einen besonderen Charakter. Obwohl dies keine Ausnahme in Europa war ist dieser religioese Pluralismus in der heutigen Untersuchung zur Kirchen- und Religionsgeschichte eine sehr interessante Frage, die bis heute noch auf eine komplexe und umfangreiche Bearbeitung wartet.